

TÖRÖK AURÉL ANTROPOLÓGUS LEVELEI PAUR IVÁNHOZ

Közreadja: NOVÁKI GYULA
(Budapest)

A soproni Bécsidombon, a mai víztartály mellett egy kis fenyves tövében régóta felhagyott kavicsbányának találjuk a helyét. Ezt a múlt század második felében kezdték kitermelni. Bányászás közben sok keltakori sírt találtak, de jó darabig nem volt senki, aki felfigyelt volna ezekre. Végre IFJ. STORNO FERENC és ZETTL GUSZTÁV kezdte összeszedni a leleteket, melyek így a *Storno-gyűjteményben* megmaradtak az utókor számára. 1872-től kezdve rendszeresen figyelték a kavicsbányát és STORNO több rajzot is készített a lelőköörülményekről és magukról a leletekről is.

1882-ben a Magyar Nemzeti Múzeum és az Országos Embertani és Régészeti Társulat PAUR IVÁNT bízta meg a rendszeres ásatással. Április 27-től június elejéig több ízben folyt a munka, összesen 17 sírt tárt fel több-kevesebb melléklettel és egy ugyancsak mellékletekkel ellátott vadkan sírját. Az ásatást többek között HAMPEL JÓZSEF és GR. SZÉCHÉNYI BERTALAN is meglátogatta, az idősebb és ifjabb STORNO FERENC, valamint BELLA LAJOS pedig tevékenyen részt is vettek a munkában ⁽¹⁾.

A következő ásatásra 1888-ban került sor, de ezen az idős PAUR IVÁN már nem vehetett részt, ennek vezetője a tanítványa, BELLA LAJOS volt. Egy gazdag és két szegény sírt tárt fel, továbbá kissé távolabb még két zsugorított csontvázat, de utóbbiak kora bizonytalan maradt ⁽²⁾. 1892-ben ESTEI FERENC FERDINÁND főherceg ásatott több helyen is Sopronban és környékén, így került sor egy kisebb ásatásra a Bécsidombon is, de ezúttal eredménytelenül ⁽³⁾.

Rendszeres ásatás ezután már nem volt ezen a területen. Még 1892-ben vízvezeték ásása közben, közelebről meg nem jelölt helyen hat lakógödrt tártak fel, BELLA szerint a kelta temetőhöz tartozó telep maradványai voltak ⁽⁴⁾. Utoljára 1927-ben olvashatunk leletekről, amikor ismét a víztartály közelében találtak egy kelta sírt homokbányászás közben ⁽⁵⁾.

A bécsidombi kelta temető anyagával régészeti szakfolyóiratokban már több ízben foglalkoztak, erre most nem is térünk ki. Van azonban a soproni múzeumban egy 16 darabból álló kis levélköteg, melyeket TÖRÖK AURÉL, a budapesti anthropológiai intézet és múzeum igazgatója írt PAUR IVÁNNAK

¹ Pulszky F., Arch. Ért. 14 (1880) 153. — Paur I., Arch. Ért. u. f. 6 (1886) 97.

² Bella L., Arch. Ért. u. f. 9 (1889) 361. — U. o. u. f. 11 (1891) 57.

³ Bella L., Arch. Ért. u. f. 12 (1892) 321.

⁴ Bella L., Oedenburger Zeitung 1892. júl. 2.

⁵ Oedenburger Zeitung 1927 márc. 5.

többnyire a bécsidombi kelta temető egyik koponyája körül támadt vitával kapcsolatban. PAUR válaszait sajnos nem ismerjük, de TÖRÖK levelei alapján így is érdekesen bontakozik ki előttünk ez a nagy port felvert vita, melyet tudománytörténeti szempontból érdemes ismertetni.

1882-ben PAUR IVÁN éppen egy hónapja ásott már a Bécsidombon, amikor május 27-én az egyik sír feltárására DRUCKER JÓZSEF polgármester néhányadmagával kiment meglátogatni a munkát. Ebben a sírban került elő az első teljesen ép koponya, „mellyel a látogatás emlékéül és ajándékuul” tisztelte meg PAUR a kedvesen látott vendéget. A sír mellékleteit, egy csészét és egy törött korsót PAUR saját gyűjteményébe vitte (6).

A soproni múzeum ügye éppen akkor elég rosszul állt. 1867-ben alakult egy „Soproni Történelészeti és Művészi Egylet”, melynek keretében már múzeum is létesült. 1881-ben azonban kellő támogatás hiányában fel kellett oszlatni. A javarészt csak kiállításra átengedett múzeumi tárgyak kétharmad részét a tulajdonosok visszavették, a visszamaradt egyharmadot pedig a feloszlott egylet egy megalapítandó városi múzeum számára ajánlotta fel és a gyűjteményt a „Tábornokház”-ban helyezték el a városi levéltár kezelésében (7). DRUCKER polgármester a koponyát melyet természetesen csak jelképesen kapott emlékuul és ajándékuul, az akkor legmegfelelőbb helyre vitte, a levéltárba.

Még ez évben TÖRÖK AURÉL is tudomást szerzett arról, hogy a soproni múzeum ásatásokból származó koponyák vannak. TÖRÖK ezekben az években országszerte gyűjtötte a koponyákat és teljes csontvázakat a budapesti egyetemen működő anthropológiai intézet számára. Decemberben levelet intézett Sopronban FINK polgármesterhelyettesnek, kérvén, hogy a koponyákat engedje át a budapesti gyűjtemény számára. Választ azonban nem kapott és 1883 április 6.-án írt első ízben PAURNak, kérvén, járjon el az ügy érdekében. A levélre a válasz fogalmazványát is rávezették, amiből megtudjuk, hogy PAURT FINK úgy tájékoztatta, a soproni múzeum sorsának eldöntésére össze akarnak hívni egy bizottságot, majd ott tárgyalják ezt a kérdést is.

A kelta koponya körül azonban egy évig nem történt semmi. PAUR és TÖRÖK között ez idő alatt is fennállt a kapcsolat. Korábban, amikor a budapesti anthropológiai múzeum még nem vette fel a kapcsolatot Sopronnal, PAUR a bécsi anthropológiai társulat felé fordult. Így 1878-ban a csornai Csatármajorban több honfoglaló magyar sírt tárt fel és innen hat ember- és egy lókoponyát Bécsbe küldött, ahol ezek ázsiai eredetét állapították meg (8). Most azonban már a budapesti anthropológiai múzeum érdekeit kívánta szolgálni és így Török 1884 március 24.-i leveléből megtudjuk, hogy PAUR egy „a csornai telepből származó besenyő koponyát, valamint a soproni telepből származó progén állkapcsot” küldött Budapestre.

1884 április 2.-án ismét írt PAURNak. A csornai koponyát újból megköszöni, majd a soproni kelta koponyákra tér rá:

⁶ Paur I., i. m. 109. — Sopron Városi Tanács Közgyűlési jegyzőkönyve 1882 júl. 6. Soproni Áll. Levéltárban.

⁷ Kugler A., Vezető Sopronvármegye és Soproni sz. kir. város egyesített Múzeumában (1903) 3.

⁸ Paur I., Sopron 1880 febr. 11.

„Nagyságos Uram!

A tudomány birodalmának határai véghetetlenek lévén, jóllehet az egyes tudós csak nagyon is korlátolt körben mozoghat felette véges tehetségénél fogva — emberi természetünkben rejlik az, hogy mihelyt egyik vágyunk lecsillapult azonnal egy másik sarjadzik fel keblünkben. Nagyságod kegyes és nagylelkű liberalitással a hazai anthropológiai Múzeumot egy olyan ereklyével gazdagította a mely nemes adakozójának a nevét mindenha dicsőíteni fogja.

Nagyságodnak emez, a valódi tudóst jellemző liberalitása felbátorit engem, hogy a hazai tudományosság érdekében egy alázatos kérelemmel lépjek fel Ugnynis a soproni városházbeli »kelta koponya« zavarja álmaimat s nem engedi nyugodalmamat. Ez a koponya, az egyetlen kelta koponya, amely hazánkban létez — tehát a hazai tudományosságnak egy oly kincse — a melynek épségben tartása és megmentése minden művelt és tudományos hazafinak érdekében áll. De különösen Nagyságodnak is érdekében állhat az, hogy tudományos fáradozásának a gyümölcse, kárba ne vesszen — akkor sem, ha Nagyságod már az élők sorában nem lesz többé. Vajon ki kezessedik arról, hogy amaz érdekelttség, a melyet Nagyságod hosszas és fáradhatatlanul buzgó apostoloskodásával a tudomány iránt fölkelteni szerencsés volt, meddig fog még fennmaradni, ha Nagyságod nemes példája már csak emléekben léssen? — Jöhet idő, mikor az első Kranclhuber gondolkodnám polgármester azt mondja: »Zu was brauch'n mia den Schüdel?« és a koponyát kidobhatja. Ilyen dolog történt Franciaországban Aurignaceban a hol egy Amiel nevezetű polgármester (a ki szegyenére mondva még orvos is volt) az odavaló nevezetes kőkori odu emberereklyéit eldobatta s még azt sem akarta Lartetnek megmondani, hogy hová szóratta el eme pótolhatatlan ereklyéket. Tehát nem személyes érdek hnmeg egyenesen hazafias kötelesség unszol engem arra, hogy Nagyságodnál »zörgessek« a biblia tanácsa szerint és hogy alázatosan kérjem: méltóztatnék hathatós szavával és tekintélyének egész súlyával odahatni, miszerint Sopron városának nemes tanácsa szánja el magát arra — hogy nem ajándékképpen hanem mint Sopron városának a birtoka csak letéteménykép őriztessék e nevezetes koponya hazánk fővárosában az antropológiai Múzeumban. Így a kecske is jól lakhatik meg a káposzta is meg fog maradni. Sopronban a koponya (a város háznál) csak biztos romlásnak néz elé (egy ügyetlen kézfogással egy olyan csonttöredék jöhet létre vagy egy olyan fog hullhat ki — mely pótolhatatlan veszteséget von maga után). Budapestén a koponya — mint Sopron városának a tulajdona — jobban fogja a figyelmet Sopron vidékének fontosságára felhívni, mint ha ez a koponya a poros akták közt lesz eltemetve. — Szépen kérem, minden szentekre, lance-írozza a dolgot a polgármesternél a város intelligenciájánál privátkörben az újságban — hogy elvégre sikerüljön a koponya megmentése.

Alázatos kérelmemet Nagyságod kegyes pártfogásába ajánlva maradok lekötöztetett kész szolgája

Budapest April 2. 1884.

Török⁹⁹

Több mint két hónap múlva, június 16.-on személyesen is megjelent Sopronban. Látogatásáról részleteket nem tudunk, csak annyit, hogy a kelta koponyát elhanyagolt állapotban találta ⁽⁹⁾. Valószínű, hogy PAUR révén

⁹ Sopron 1884 szept 20.

egy szűkebb körű társaságot is összehívott ezzel kapcsolatban, mert pár nap múlva több soproni polgár beadványt intézett a városi tanácshoz annak érdekében, hogy a kelta koponya Budapestre kerüljön. IFJ. STORNO FERENCEN kívül még heten írták alá, PAUR nevét nem találjuk köztük. A helyi újságok pártolólág közlik ezt a hírt ⁽¹⁰⁾. Nem sokkal később azonban MÜLLER OTTÓ az Oedenburger Zeitungban élesen megtámadta ezt a tervet. Véleménye szerint a koponyát nem szabad elvinni Sopronból, mert ez csak a többi sírmelléklettel együtt ad teljes képet, Budapesten pedig kiszakítva a környezetéből már csak mint kuriózum fog szerepelni. Egyébként is kétségbe vonja, hogy ez lenne az egyetlen keltakori koponya az országban. Sopron gazdag történelmi múltja elég ok arra, hogy a városban önálló anthropológiai-történelmi múzeuma legyen ⁽¹¹⁾.

PAUR elküldte TÖRÖKnek ezt a cikket, amire hamar meg is jött a válasz:

„Nagyságos Uram!

Éppen most veszem becses leveleinek másodikát s kérem fogadja legmélyebb köszönetemet mindenek végett, a mikkel részint engem részint intézetem ügyeiben elősegíteni részint az Oedenburger Zeitung affairejében tájékozni szíves volt. Mihelyt az Oedenb. Zeitungot elolvastam azonnal fogtam magamat s egy választ pöndörítettem ki — addig föl se keltem s mert a postázásnak ideje bekövetkezében volt siettem egy szusz alatt a dolgot megírni s a szerkesztőnek elküldeni. Igen szépen kérem Nagyságodat, kegyeskedjék ha terhére nem esik a Redakcióba elmenni, hogy a cikk kiadassék, továbbá magát a cikket elolvasni s tetszése szerint változtatni, a netaláni »lapsus calamix«-ket mert hirtelen írtam ki is igazítani. Örülni fognék, ha — különben jó és vig kedéllyel írt szarkasztikus válaszómmal Nagyságod meg lesz elégedve.

Én ez egyszer úgy tettem mint Tisza Kálmán szokta az ő taktikájával tenni ha ellenfeleit nevetségessé akarja tenni: én is csak egy bolondot válaszoltam ki, a mit az a »kritikus« mondott s ezt alapul véve kibányásztam s elvertem rajta a port. — Én a ki távol vagyok a soproni dolgoktól s nem vagyok mélyebben beavatva azokba, azt hittem, hogy az a szerencsétlen nyavalyás Diem írta a cikket s így ő sokat fog bosszankodni a válaszómon. No de se baj, miért nem teszi ki a Ritter Toggenberg a nevét. Egyébiránt én nem személyeskedtem, hanem csak a ferde felfogást illusztráltam a kritikus cikkéből. — kérem becses vélményét a dologban velem közölni. — Ha az »Oed. Zeitung« szerkesztője Ernst Macher, nincsen Dr. Müllernek et Comitibus valamiképpen lekötelezve — akkor nyert csatánk van még az Oedenburger Zeitungban is; ha igen, akkor más csatátért kell választani s valamely más lapban ezeket a világtól elmaradt kritikusokat megszapulni.

Éppen most kaptam meg mi a mi rokonainknak, a finneknek koponyáit a melyeket Dr. Hülltötén tanár volt szíves gyűjteni számomra: e küldeménynyel a gyűjtemény koponyáinak száma 1859-re rug — a mi elég tisztességes eredmény egy szegény intézetre nézve, a melyre még a legszükségesebb pénzeszközök sem támogatnak, mert az 1000 ft még az »odvas fognak« sem volt elég.

Jövő héten egy vendégem érkezik Dr Toppeiner a kit elvisznek »Rácز Egresre« ásni (Gr. Széchenyi Sándor urhoz).

¹⁰ Sopron 1884 jún. 18. — Oedenburger Zeitung 1884 jún. 20.

¹¹ Oedenburger Zeitung 1884 jún. 29, júl. 1.

Egyéb hireim most nincsenek és szivemből kívánom hogy Nagyságodat az ég tartsa egészségben, jó erőben és jó kedvben, különösen a mostani hajtóvadászat-hoz »Dr Müller et Diem szelid vadainkra.«

Magamat sokszorosan tapasztalt jó indulatába és becses pártfogásába ajánlva maradok Nagyságodnak lekötelezett kész szolgálja és őszinte tisztelője

Budapest 5/VII 84.

Török²²

PAUR és TÖRÖK között igen gyors levélváltás történhetett, mert három nap múlva ismét írt PAURNak, melyből többek között arról értesülünk, hogy az Oedenburger Zeitung szerkesztősége vonakodik a választ közölni:

„Mélyen tisztelt Nagyságos Uram!

Becsés sorait vettem igen sajnálom, hogy az a »kelta koponya« annyi mindenféle bajságot okoz — de nem kell engedni. Bátor vagyok szíves tanácsát kikérni cikkem dolgában. Én felhatalmazom Dr Printz városi tanácsos urat, hogy a cikket nevében kérje vissza Marbachtól s adja Nagyságodnak át, hogy aztán lehessen továbbítani. Az mégis nagy gyávaság az Oed. Zeitungtól hogy az anonym megtámadást megengedi s a feleletet nem Ha gyanítottam volna, hogy ez lesz a dologból nem is küldtem volna be a cikket, hittem a szerkesztő loyaltásba, s mint rögtön irtam a választ s rögtön és egyenesen ő hozzá küldtem a cikket.

Déli Tyrolból egy anthropologus Dr Tappeiner hozzám ígérkezett e hétre, vele együtt megyek Nagy Dorogra ázni.

Nagyságodnak újságját a csornai leletről⁽⁸⁾ mihelyt lekópizáltam legmélyebb köszönettel vissza fogom küldeni.

Minap igen becses ajándékot kaptam Finnországból u.m. 15 lappóniai koponyát (ezek felette ritkák mert ez emberfajta kiveszőben van s belőle még csak 7000 él) továbbá 32 finn koponyát a „Tavastland” — ból, nem sokat hasonlítanak a magyarokhoz. Én most erősen készülök a breslauer kongresszusra, Schliemann ott a legújabb Tyrinsi ásatási eredményeit fogja ismertetni, én főleg 4 új kranio-metriai készülékemmel akarok babérokat aratni. Én bátor leszek a »Berichtek«-ket a gyűlésről annak idején Nagyságodnak elküldeni.

Magamat Nagyságodnak a kegyes pártfogásába és jó indulatába továbbra is ajánlva maradok mélyen tisztelt Nagyságodnak lekötelezett kész szolgálja

Budapest 8/VII 84.

Török

U. i. Vajjon nem kellene-e nekem Marbachtól levélben a cikket visszakérni?

Az újság szerkesztősége a végén mégsem zárkózott el a válasz közlése elől. TÖRÖK cikke »Der 'lustige Krieg' um den Keltenschädel im Oedenburger Museum« címmel jelent meg és címéhez méltóan végig megtartja maró gúnyos modorát. Megvédi a budapesti Anthropológiai Múzeum jelentőségét, a soproniakat viszont teljesen alkalmatlannak tartja arra, hogy egy koponyát akár csak megmossanak, márpedig az egyetlen keltakori koponya lévén nem szabadna avatatlan kezek között maradnia. Nem csak Sopronnak, de az egész tudomány-nak érdeke, hogy jó fenntartású legyen⁽¹²⁾.

¹² Oedenburger Zeitung 1884 júl. 11.

Két nap elég volt arra, hogy MÜLLER viszontválasza napvilágot lásson. Nem veszi át TÖRÖK gúnyos stílusát válasza sokkal higgadtabb. A koponya fontosságát felismerve előzőleg a bécsi Naturhistorische Museumban SZOMBATHY JÓZSEFTŐL kért tanácsot, hogyan kell megtisztítani. Itt megtudta, hogy ez a munka nem kíván különleges előképzettséget, mint ahogyan azt Török állítja és végül is meg is tisztította a közelmúltban. Ismét hangsúlyozza, hogy a koponyának Sopronban a helye. Az anthropológiai anyagot újabban kiállítják a múzeumokban is a tárgyi anyag mellé, tehát kár lenne kiszakítani a leletegyüttesből (13).

PAUR ismét értesítette TÖRÖKöt az újabb cikkről, aki pár nap múlva a következő levelet küldte neki:

„Nagyságos Uram!

Köszönöm szépen az irántam tanúsított figyelmét, midőn oly szives volt az *Oed Zeitung* 161. számát kezeimhez juttatni, a melyben Dr Otto Müller urnak, mint ama bizonyos »Von einem Oedenburger« aláírásu anonymus kritikusknak a cikkemre vonatkozó válaszát olvasám.

Dr Otto Müller ur eme válasza szomorító hatást gyakorolt rám, mert azt látom belőle, hogy a nagy német költőnek igaza volt, miszerint még az istennek is hiába küzdenek egy bizonyos esetben.

Tehát éppen az történt meg, a mi ellen küzdöttem. Dr Otto Müller ugynis azt írja (*Oed. Z. No 161*): »und ich kann es zur Berechtigung — oder vielleicht zum Aerger des Herrn Professors, öffentlich bekennen — dass der Oedenburger Kelten-schädel von dem anhaftenden Schmutze bereits gereinigt ist.« ... Ugyan kérem, az ég szerelmére hogyan merészli egy ember, a ki nem anatomus s a ki nem tudja hogy a koponya és arcz belsejében számos ki és benyuló finom törékeny jellemző csontdudorok, léczek s. t. a reájuk száradt velők, a kőfal vakolata módjára keményen összeragadt »összesült« földdel, a laikus által végbevitt úgynevezett megtisztításkor mind örökre elpusztulnak!, mondom, hogy merészli egy ilyen ember, egy ily drága ereklyét kezeibe venni s azt megtisztítani? — Ha igaz, hogy a Sopron városi muzeumában levő kelta koponyát, egy nem anatomus, egy nem anthropologus megtisztította, ugy ez szigoru megrovást érdemel és mindenekelőtt kérdőre kell vonni a Muzeum őrét: ki bizta meg őt egy ilyen delikát, szakismereteket (boncztani jártasságot) föltételező munka végrehajtásával? — Ehez közük van mindenek előtt Sopron intelligens polgárianak, de része van az egész ország tudományos reputatiojának és még nekem is mint az Anthropológia képviselőjének, mert morális költeességem hazánk őslakóinak ereklyéit a pusztulás elől megmenteni, s ebben közremülni mindenütt ahol kell. Nem mertem volna álmodni ama a közönséges észjárásnak is teljesen megérthető illusztráló intésem után, valakinek — a ki nem szakférfi — esze ágába fogna jutni, a kelta koponyához, eme nemzeti ereklyénknek avatatlan kezekkel nyulni. Tisztelt Uram, ez a tudomány szempontjából merénylet volt. A külföld nem fogja azt kérdezni, hogy hijják az ipsét, hanem azt fogja mondani Magyarországbán nem tudják még megbecsülni a tudomány ereklyéit. — És ez az, ami ellen bennem a jobb meggyződés fellázad, mert az ilyen esetekért szégyent vall nem Sopron városi muzeumának őre, az te-

¹³ Oedenburger Zeitung 1884. júl. 13.

kintetbe sem jön ilyen kérdésben, de szégyent vall és pedig érdemtelenül az egész ország tudományos reputatioja. Ugy hiszem minden jóra való magyar embernek kötelessége a szégyent a hazától elhárítani, azáltal hogy a barbár tett még mielőtt a külföld tudósai róla értesülnének, a magunk részéről nyíltan megbélyegeztessék.

Olvasva Dr Otto Müller urnak első cikkét, a mennyire csak lehetett, e cikk tudományos niveaujának megfelelőleg, a laikus előtt is teljesen érthető modorban emeltem ki, mind a két körülmény veszedelmét t. i. ha ez a kelta koponya úgy marad a mint találatot, vagy ha azt egy nem szakértő megmosdatja. És noha világosan megírtam a hasonlatot, hogy az okos háziasszony az ünnepi ruháját nem fogja a konyhacselédnek odaadni megtisztítás végett — mégis ez a Dr Otto Müller ur, olyannyira tájékozatlan az egész kérdésben, hogy még megnyugvással (»Beruhigung«) ereszti világgá azt, miszerint a kelta koponyát (»von dem anhaftenden Schmutze«) megtisztították. Nem piszok »Schmutze« az ami ilyen koponyába tapad, hanem egy igen tanulságos földréteg, a mely megmagyarázza hogy miért olyan a kelta koponya csontjainak az alkata, mint a milyen; e földréteget nem »piszok« gyanánt kell eltávolítani, ezt ügyesen meg is kell vizsgálni (hisz' némelykor még régészeti tárgyak kisebb darabjai is rejlenek benne) és még a koponya mellé el is kell tenni — épp azért mert a koponya oly annyira becses — s hazánkban eddigelé egyetlenegy! — Vajjon nem volt-e igazam, mikor azt írtam, hogy azzal az anonym kritikussal (a ki magát utóbb Dr Otto Müller néven megnevezte) addig tudományosan szóbaállani nem lehet, míg határozottan azt meg nem mondja: mint képzeli magának ő a koponya szakszerű megtisztítását; mert ezen sarkallik az egész kérdés a kelta koponya jövőjét illetőleg. A kelta koponya avatatlan megtisztításával a városi muzeum öre, öreg hibát követett el és kötelességünk arról gondoskodni, hogy ilyesmi többé elő ne jöjjön.

Az ügy nem privát ügy hanem a hazai tudományosság ügye levén hazafias tisztelettel kérem Nagyságodat, leveletem nyilvánosan is felhasználni. Nagyságodnak kész szolgálója

Budapest jul. 17. 1884.

Dr. Török Aurél

Az Oedenburger Zeitung azonban a maga részéről lezárta a vitát, több cikket már nem közölt ezzel kapcsolatban. Szeptemberben a »Haza és Külföld« folyóiratban még egyszer szóba került a dolog, amit különben a »Sopron« is átvett. Gúnyos hangnemében és a külföld túlzott tiszteletében nem nehéz felismerni, hogy az egész Töröktől ered, habár nem a neve alatt jelent meg⁽¹⁴⁾.

A kelta koponya körüli vita ezzel le is zárult. BELLA LAJOS 1889-ben azt írja, hogy Sopronban maradt⁽¹⁵⁾, de többet nem hallunk róla. A soproni múzeumban ma már nem találjuk...

BARTUCZ LAJOS szíves közlése szerint a Természettudományi Múzeum Embertani Tárában három koponya van a soproni Bécsidombról;

1. 2125. sz. Koponya állkapoccsal fiatal nő. Bal halántékán felirat: „Sopron. Bécsi domb 1884. B.”

2. 2126 sz. Koponya állkapoccsal. Idős férfi, homlokán sérült. Bal halántékán felirat: „Sopron, Bécsi domb és egy M: betűvel kezdődő elmodosott név. A koponyában egy cédula van, melyen PAUR IVÁN keze írása ismerhető fel A feliratról csak annyit lehet elolvasni: „1882 Wienerberg...”, a többi rész sajnos teljesen elmosódott, így a közelebbi adatok homályban maradnak.

¹⁴ Sopron 1884. szept. 20.

¹⁵ Bella L., Sopron 1889 jún. 26. sk.

3. 2127 sz. Koponya állkapoccsal. Fiatal nő. Járomívek sérültek. Bal há-
lántékán felirat: „Sopron Bécsi domb 1881. Lähne V, aj. 2.”

Ezekből az adatokból tehát kitűnik, hogy a Bécsidombról mégiscsak kerü-
tek koponyák Budapestre, de nem világos, hogy ezek az évszámok mikor je-
lentenek előkerülési és mikor ajándékozási évet, így a sokat vitatott koponyát
ma már nem tudjuk azonosítani a három említettel.

A távlatból tekintve a vitát, a magunk részéről mindkét oldalnak iga-
zat kell adnunk. Tudományos szempontból feltétlenül helyesebb lett volna
a budapesti anthropológiai múzeumba kerülnie, ahol szakszerű kezelés és fel-
dolgozás alá kerülhetett volna. A vidéki múzeumok sok esetben még ma
sincsenek abban a helyzetben, hogy ezt a feladatot ellássák. Ezt PAUR IVÁN
is felismerte, hiszen több ízben küldött koponyákat TÖRÖKnek a vita előtt
Csornáról, majd utána Rábapordányból és Árpásról. Talán jobban célt érhettek
volna, ha Török (levelei és cikke után ítélve) nem lett volna olyan agresszív
fellépésű. A másik a lokálpatriota soproni oldalt is meg lehet érteni, mert egy
alakulóban levő régészeti társulat, illetve múzeum részéről érthető, ha ragasz-
kodik értékes tárgyaihoz. A sors iróniája, hogy a sokat vitatott koponya vé-
gül is egyiküké sem lett, mert egyszerűen elkallódott, ami sajnos Török meg-
látását igazolja.

A vita egyébként PAUR IVÁNra is rossz hatással volt. Amúgyis volt
része kisebb-nagyobb bántódásokban, most pedig már egyenesen ellenségé-
nek érezte a várost és az 1885-ben általa megalakított régészeti társulat sem
városi, hanem megyei jellegű volt és gyűjteményét is ennek ajánlotta fel.
A városi és megyei régészeti társulatot és múzeumot csak PAUR elhunytá
után lehetett egyesíteni.

TÖRÖK AURÉL levelei szerint a kelta koponya körüli vita után is folyta-
tódott a kapcsolat PAUR IVÁNNAL. Ezekből kitűnik, hogy PAUR 1885-ben
Árpásról egy, 1886-ban pedig Rábapordányból három koponyát küldött
Töröknek. E levelek közül még kettőt közlünk, melyek tudománytörténeti
szempontból számításba jönnek (az egyik keltezés nélküli):

Budapest 1885 május 20 án

„Nagyságos Királyi Tanácsos Ur!
Mélyen tisztelt Tudós!

*Azalatt, hogy huzamosb ideig külföldön tartózkodtam s az ottani tudós
világgal közelebről megismerkedtem, azt a tapasztalatot tettem: hogy ugy Angliában
és Franciaországban valamint különösen Németországban a tudósok egymással
folytonos írásbeli közlekedésben vannak s egymással az eszmecserét systematice
üzik. Ez a felette jellemző jelenség bennem azt a meggyőződést érlelete, hogy ime
ez a »punctum saliens« miért hatásosabb külföldön a tudományos működés, miért
nagyobb a kitartás, a munkásságra való lelkesedés e ezek végső hatásában a tudomá-
nyosságnak a magasabb niveauja, mint mi nálunk, édes hazánkban. Hogy az ilyen
folytonos eszmecsere mily jótékonyan kell hogy hasson, igen egyszerű pszichológiai
folyamatban találja a magyarázatát: a kérdő p. egy pontra nézve felvilágosítást
akar s ezért olyan tudóshoz fordul a ki nálánál jártasabb, ez utóbbinak egy egy
megjegyzése egy egy nézet nyilvánítása vagy teljesen felvilágosítja a tudni vágyó
kérdőzködőben a kérdés lényegét, vagy újabb eszmét gyujt benne — s így a kutatás
folyamatát benne szabályozza systemizálja és továbbra éleszti. — Nálunk — én
nem a kivételekről szólok — általában hiányzik mind ez; akár nézzük az Aka-*

démiát akár pedig nézzük az egyetemet v. a tudományos társulatokat. — Távól legyen tőlem a gáncs, ez háladatlanság volna részemről saját hazám iránt; de éppen ezért mert a haza hű fiának tekintem magam, mert fajunk anthropológiájával foglalkozom, igen élénk vonásokkal vésődött elmémbe az a különbség a mit a külföldön és hazámban tapasztaltam. Nálunk a vidéken lakó tudósaink ugyyszólva izoláltan élnek a hazai tudományos központtól, senki sem keresi fel őket úgy, hogy tudományos ambitiojuk folytonos tápot nyerjen és mi több — a mint a többszöri utazásaim alkalmával tapasztaltam hazánk különböző vidékein, a külföld tudósai igen gyakran nagyobb érdeklődéssel és nagyobb elismeréssel vannak irántuk, mint a hazai tudományos körök. De nem is csoda, hisz' magában az Akadémiában a tudományos élet is eszmecsere — nem olyan mint külföldön. Nálunk az akadémia szakülésein az eszmecsere csak odáig terjed, hogy vagy kritika nélkül agyondicsértetik vagy agyonhallgattatik valami felolvasott értekezés vagy ha polemiára kerül a dolog agyondorongoltatik. Az az arany középut, a kritikának ama egészséges iránya a mely a »*sum enique*«-t tartja szem előtt — az, Isten bocsássa meg a bűnömet ha e tekintetben van — szent meggyőződéseim szerint hiányzik. — A külföldi Akadémiákban s tudományos társulatokban minden értekezés — egy diskussziót von maga után a szaktudósok részéről és igen gyakran ez a diskusszió érdekesebb és tanulságosabb mint magában véve maga a felolvasott értekezés — én ilyen diskussziákat — egy kettő kivételével — még nem tudok sem az akadémia sem a tudományos társulataink részéről. Sőt mi több igen szomorú tapasztalatot tettem ez irányban az Akadémia aegise alatt működő Országos Régészeti és Emberi társulatban. Valahányszor ott csak értekeztem, mindannyiszor Pulszky (akinek a hazai kulturánk körüli igen nagy érdemeit én bámulom s irántok hódoló tisztelettel viseltetem), a nélkül hogy csak tájékozva is lett volna ama kérdések iránt a melyeket én a külföldi első szaktekintélyek nyomán a Társulatban tartott felolvasásaim alkalmával érintettem, csakhogy valami vicczfélét mondhasson a publikum mulattatására — neveltségessé tenni iparkodott minden alkalommal nem annyira az én értekezéseimet hanem a szaktudományomat, az Anthropológiát. Én ilyen körülmények közt legtanácsosabbnak láttam a kilépésemet a Társulattól. — Ez a vicczelés (a magyar ember ezt különben igen szereti még a politikában is) átszállott az Archaeológiai Értesítőre is. A szerkesztő az év elején felszólított a közreműködésre s én erre nyílt levélben választottam, a mely alkalommal ki is fejtettem röviden azt az eljárást a melyet külföldön tanultam s a melyet jónak láttam követni saját fajunk anthropológiai kutatásánál is. A ki elolvasta nyílt leveletem, bizonyára nem mondhatja azt, ha az igazságnak hódol, miszerint én oly könnyen s oly vérmes reménykedéssel nyilatkoztam volna a kérdés megoldására nézve. Ha valaki, úgy bizonyára leginkább én érzem — mily felette nehéz fajunk anthropológiai jellemének a tudományos megállapítása. De éppen ezért, jajkiáltó szózat emeltem fel mindannyiszor, hogy minden régi emberereklyénket mentsük meg a tudomány számára. Így tettem legujabban ama nyílt levelemben is, a mikor különösen hangsúlyoztam: hogy mily szükséges fajunk ősi jellemvonásainak a tanulmányánál az Anthropológiát az Archaeológiával egybekötni, s az emberereklyék leleteit Archaeológiai leletek szerint rendezni. — És ime, az Arch. Értesítő reá következő számában egy Réthy nevezetű uri ember, egyenesen neveltségessé teszi törekvéseimet és magát az Anthropológiát anélkül hogy sejtelve volna erről a tudományos mozgalmról, anélkül hogy tudná miszerint külföldön éppen a legkitünőbb elmékből indult ki e mozgalom, anélkül hogy tudná miszerint én csak ezek nyomain járok és semmi ujat nem állítottam fel és semmi ígéretet nem tettem, — hogy ime majd én leszek az, a kinek sikerülni fog e roppant nehéz kérdést megoldani. Ha tekintem,

miszerint én a nyílt levelemben is csak azt hangsúlyoztam, hogy a tudományos buvárlati anyagot mindenhol és minden alkalommal meg kell mentenünk, hogy legalább ekként több adatunk legyen e kérdéshez hozzá szólni s ha tekintem hogy a törekvésem semmiféle guny v. gáncs tárgyává nem lehet azok előtt, kik fajunk régi története iránt valóban érdeklődnek; valóban nem érthetem miként engedte meg a szerkesztő, ama semmikép nem tudományos kritikus vicczelődést — a melyet Réthy ur a tudomány rovására megereszteni legénykedett. — Én irtam a szerkesztőnek, de nem válaszoltam Réthynek — mert az derogál nekem. Kiváncsi vagyok, hogy a szerkesztő ur kiadja-e a jövő füzetben leveletem. Ha kiadja, bátor vagyok e leveletem becses figyelmébe ajánlani. Most pedig, hogy oly rendkívül hosszúra terjedt levelem, a legközelebb egy másik levélben fogom felkeresni Nagyságodat, a legujabb ásatásaimról való közléseimmal, a melyekre nézve több archaeologiai kérdés iránt én szives tanácsát és becses nézeteit fogom kikérni.

Nagyságodnak, a mi a legfőbb, jó egészséget kívánva maradok őszinte mély tisztelettel

Török

„Nagyságos Uram!

Midőn a legutóbbi koponya küldeménynek a Muzeum számára való átvételéről köszönetem mellett szerencsém van Nagyságodat értesíteni és zsenge intézetemnek az ügyét továbbra is kegyes pártfogásába ajánlom, bátor vagyok a Csornai bessenyő telep koponyájáról — a tullapon — egy némelyeket pro memoria Nagyságodnak tudomására hozni. — A koponyának részletes leírását magamnak egy más alkalomra tartom fenn.

Fogadja ujólag őszinte nagyrabecsülésem kifejezését ama óhajommal hogy a jó sors tartsa meg Önt még sokáig jó egészségben és friss kedélyben őszinte tisztelettel

Török

A csornai bessenyő koponya.

Ezen koponya, melyet az Antropológiai Muzeum N. Paur Iván kitünő tudósunk leletének és ajándékozásának köszön, unicumot képez a maga nemében.

A felnőt — de javakorabeli férfinek koponyája, baloldalt, falzatának több mint egy harmadában hézagot mutat fel; a mely hézag egy felől a bal homlokig és más felől a nyakszirtig terjed. A hézagot körülvevő csontszélek egyenetlenek pátkások és hol anyagfelszívódást hol pedig dudoros kinövéseket mutatnak; minek következtében első szempillantásra kinyilvánul: hogy e rendkívüli nagy falhézag nem a halál után való törés v. zuzás, vágás hanem az élet folyama alatt megejtett sebzésnek a következménye. Tüzetesebb megfigyelésnél továbbá egészen határozottan ki lehet venni hogy e nagy csonthézag voltaképpen három egymásba folytatódó sebzésnek az eredménye. Az első a homlok oldalából indul ki s a halántékon a második sebzés hosszában folytatódik; ez a két sebzés felülről lefelé irányban ejtett vágásból (kardvágástól) ered. A harmadik, már nem ily irányú hanem egyenesen a csontfelületre derékszög alatt hatott; miért is ez, vonalszerűleg — a kard élének megfelelőleg haladó rést mutat, Eme vonalszerű rész, mely a baloldalon kezdve a nyakszirtion át a jobb oldalig terjed, jóllehet csak keskeny hézagot mutat, mégis a legveszedelmesebb természetű, a mennyiben a koponyaüreg falában futó nagy sarlóöblöt (Sinus faleiformis) harántul keresztül hasította; s így, hogy ez ember el nem vérzett csakugyan a csodával határos.

A praehistoriai leletekből származó koponyák közül a »Cro Magnon«-i barlangban talált nő koponyája volt eddigelé arról híres, hogy az illető „kőkorbeli”

— nő mily rendkívül nagy sebzést élt tul. A mi csornai koponyánkon a sebzés felülete sokkal nagyobb. De, a mint már röviden érintem nem éppen a sebzés nagysága, mint olyan, az a mozzanat, a mi az élet veszélyeztetésére nézve döntő — hanem ezenfelül a sebzés természete és a hely, a hol az ejtetett. — Mig a csornai koponyán egészen határozottan láthatni, hogy a sebzés vágástól ered addig a Cro Magnon-i koponyán ezt kimutatni nem lehet (akkorában kard még nem volt a minél-fogva ily nagy vágási felületét megmagyarázni lehetne.) A vágott seb »caeteris paribus« nem oly veszélyes, mint a zuzott seb. Annyi tény, hogy oly nagy terjedelmű sebzést, mint a milyen a csornai koponyán látni, ha zuzástól ered ember nem képes túlélni — a mennyiben az ilyen zuzás az agyvelőt is szétmarczangolta volna.

Minthogy a hirtelen és nagy erővel suhintott kardvágás sebzése csak a legközelebbi részeket rázkodtatja és roncsolja meg, tehát a még éppen maradt részekből a gyógyulás is könnyebben indulhat meg; a mi itt is végbement. De egy ily felette nagy csontseb csak rendkívül lassan gyógyulhat — s valóban éveknek kellett eltelni hogy a csornai hősnek koponyasebe a bőrhegedéstől bevonassék. Hogy éveknek kellett eltelni, ime egyzerüen és kétségbevonhatatlanul bizonyítja a következő: a csornai koponya baloldalt — a hol a csontfal megmaradt — egészen kihajló és feltünően aszimmetrikus a jobb fél keretéhez képest; nevezetesen a koponya alapja felé feltünően kiálló, a mi annak a következménye, hogy a csontfaltól megfosztott agyvelő fölfelé nem szoríthatott többé össze hanem lefelé az alap felé nehezdedve nagyobb nyomást gyakorolt a fennmaradt koponya alapra. Hogy ily nyomás következtében a koponya csontok nem egy év alatt ferdülnek el ennyire — világos. Hasonlóképen a bal szemüreg szintén elferdült, a mit szakasztottan így kell magyarázni. — A sebzés helye valami tapasszal volt befödve, ennek a nyomát határozottan látni.”

Függelék

1

„Nagyságos Uram!

Miután szívességét és pártfogását már annyiszor igénybe vettem, kérem ne tagadja meg ezúttal sem azt tőlem. — Én a breslauer congressuson 3 értekezést fogok tartani 1, az alpári leletről 2, újabb készülékeimről és 3, a pancsovai három makrocephal, a csornai bessenyő és a sajóvölgyi mohi csataterületi koponyákról. — Minthogy a bessenyő koponyáról — megvállva az igazat az értesítést sehol sem olvastam az újságokban, kérem alázatosan: kegyeskedjék néhány sorban megírni, a csornai telep bessenyő jellemét, a koponya megtalálásának körülményeit s a netáni egyéb tárgyakat a melyek onnét kikerültek — „sous entendu” hogy a lelet évét és hónapját és napját is kérem velem tudatni.

Én, mint másképp nem tehetem, szóról szóra így fogom bevezetni értekezésemet e koponyáról.

Alázatos kérelmet kegyességébe ajánlom és Nagyságodnak jó egészséget, fiatal minden új dolog iránt érdeklődő lelkének a további buvárlásokban szellemi élvezetét kívánva maradok Nagyságodnak lekötözött kész szolgája

Budapest 1884 jul 1.

Török Aurél

U. I. Jul. 15.-e táján utazom külföldre”

„Nagyságos Uram!

Budapest 1886 jun. 15.

Midőn szerencsém van arról értesíteni, hogy a koponyaszállítmányt hiány nélkül kézhez vettem, kedves kötelességemnek tartom az Anthropológiai Múzeum nevében úgy Nagyságodnak mind pedig a nagyérdemű Sopronmegyei Régészeti Társulatnak a legmélyebb hálámat kifejezni a nagylelkűen átgépedett koponyáért.

Annál inkább pedig, mert a három koponya közül kettőnek oly feltűnő mongolikus typusa van, a milyen jellemző kifejezéssel a Párizsi híres Broca féle gyűjteményben is csak a mintául vett mongol koponyán látható.

Én nem ismerem még a lelet régészeti mozzanatait, de ha a koponyák mellett talált régészeti tárgyak csakugyan a népvándorláskorabeliek, akkor azután egészen határozottan ki lehet mondani: hogy a lelet vagy a hunoktól vagy pedig az avaroktól valók. Felette kell sajnálnom a tudomány szempontjából, hogy magukat a csontvázakat nem lehetett megmenteni. Valjon nem lehetne kilátás, még néhány ily tetem feláshatására az illető helyen? Én magam szívesen elrándulnék arra a helyre a további ásatások végett.

Minthogy Nagyságodnak eddigi rendkívül fontos és becses koponya ajándékai örök hálaára kötelezték le az Antropológiai Muzeumot, a külföldiek példáját akarva követni, mikor Nagyságodnak becses arcképét kérem az Antropológiai Muzeum számára. Ugyanis egy külön képgyűjteményben az utókor számára fenn akarom tartani az Anthropológiai Muzeum előkelő ajándékozóinak az arcvonásait.

Midőn újlag legmélyebb hálámat kifejezni bátor vagyok, maradok Nagyságodnak a legmélyebb tisztelettel lekötöztetett szolgálója
Török Aurél

U. I. Kérem szépen hálás köszönetemet a nagyjérdemű Sopronmegyei Régészeti Társulatnak polmácsolni."

Mélyen Tisztelt Tanácsos Ur!

Bp. 86. VIII/9.

Midőn ezennel Nagyságodnak becses tudomására hozom, hogy arcképét a megtisztelő sorai-val egyetemben kezeimhez vettem, engedje meg hogy Nagyságodnak intézetem iránti tanúsított emez újabbí nagylelkű pártfogásáért őszinte köszönetemet kifejezzem.

„Az Antropológiai Muzeum első megalapításának hazai és külföldi pártolói” cím alatt, egy arcképeket tartalmazó keretben, fogja becses arcképe az utókornak hirdetni, hogy Nagyságod az elsőknek egyike volt, a kik őseink ereklyéi összegyűjtésének fontosságától áthatva, a hazafias ügyet nemcsak erkölcsileg hanem tettekben nyilvánuló áldozatkészséggel pártolták és felkarolták.

A mi a Rába-Pordányi ásatást illeti, alázatos kérelmem oda irányul, hogy az lehetőleg vagy Szeptemberben vagy október elején fogamatba vétessék. Minthogy az ásatási campagne reám nézve most nyílt meg és én Október végéig az ország különböző vidékein ásní szándékozom; nagyon le lennék kötelezve, ha Nagyságod oly kegyes volna, az ásatás idejét legalább egy héttel előbb tudtomra adni — valamint azt is hová? és kihez? kelljen ez ügyben fordulnom és hol találkozhatnám össze Nagyságoddal. — A mi Nagyságodnak ama megjegyzését illeti, hogy az ásatás alatt valamely Rábapordányi parasztnál fog szállást venni, azt a magam részéről is helyeselve, szintén követni fogom.

Midőn Nagyságodnak mindenek előtt jó egészséget s bokros érdemeinek a hazai tudományosság körül mielőbbi méltó elismerését kívánom maradok Nagyságodnak lekötöztetett kész szolgálója
Török"

Gyászkeretes levélpapíron:

„Budapest 86. Nov. 10.
Muzeum körut 4 sz.
Anthr. Muzeum.

Mélyen Tisztelt Elnök Ur!

A Rába-Pordányról beküldött két koponya oly felette ritka becsű hazánk népvándorlásbeli korára nézve, hogy én egy tanulmányt irtam róluk de mielőbb ezt közölném, okvetlen szükségem van arra: hogy a régészeti mellékleteket szemügyre vegyem. Minthogy én jelenleg innét Budapestről nem távozhatom, ama hazafias kéréssel vagyok bátor a Mélyen tisztelt Társulathoz fordulni, kegyeskednének reverzális mellett nekem a mellékleteket saját költségre ide Budapestre küldeni legfeljebb 1—2 hétre. Külföldön is szokásban van, hogy tudományos feldolgozás végett kikölcsönzik a tárgyakat a Társulat tagjainak, miért is rendkívül le lennék kötelezve, ha a kérdéses Rába-Pordányi régészeti mellékletek tudományos kutatás végett kezeimhez kaphatnám.

Szíves kötelességemnek fogom tartani tanulmányom 1—1 példányát úgy a Mélyen tisztelt Elnök Úrnak mind pedig a Társulatnak felajánlani.

Kérésem kegyes pártfogásába ajánlva maradok Nagyságos Elnök Úrnak kész szolgálója

Dr Török"

A szerző címe: Dr. Nováki Gyula
Budapest, XIV. Városliget,
Mezőgazdasági Múzeum